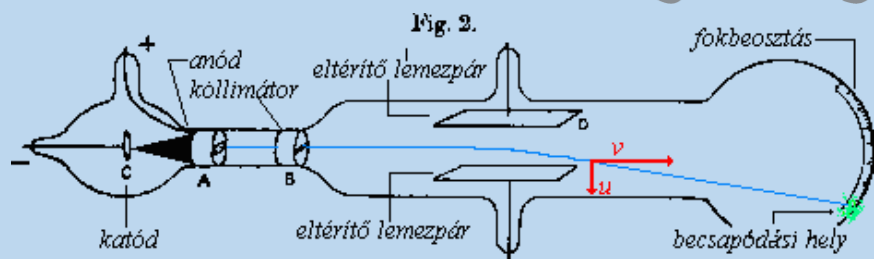

A rejtélyes elektron

Az ábrán illetve a fényképen látható katódsugárcsővel végezte el Thomson a sorsdöntő méréseit.

A főszereplők

$$m_e = 9,1 \cdot 10^{-31} \text{ kg}$$

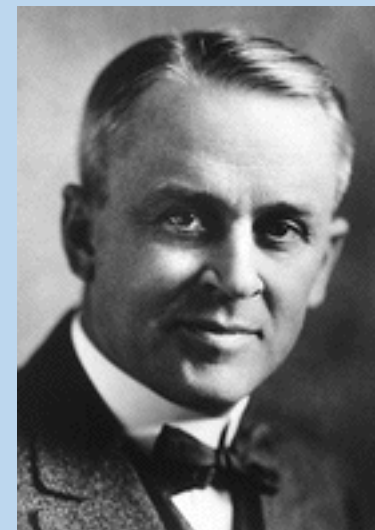
$$e^- = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{ C}$$

J.J. Thomson,
Nobel-díj 1897-ben

G.P. Thomson, J.J.
Thomson fia, Nobel-díj
1937-ben

R.A. Millikan, Nobel
díj 1923-ban

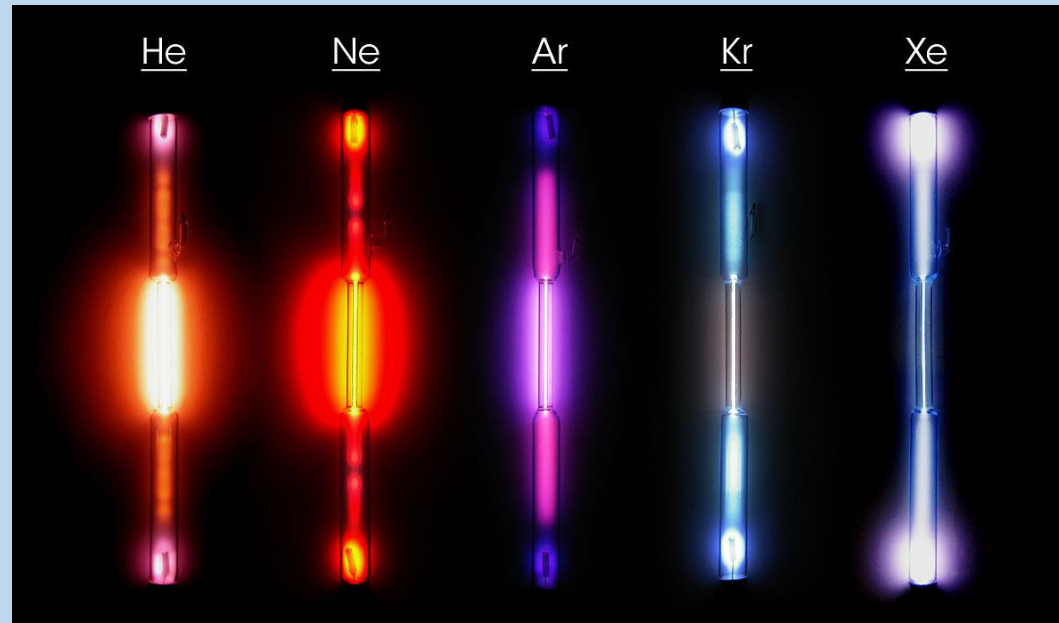
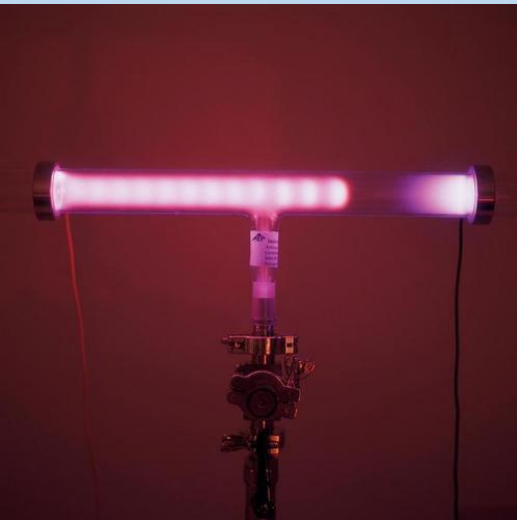

Louis de Broglie,
Nobel-díj 1929-ben

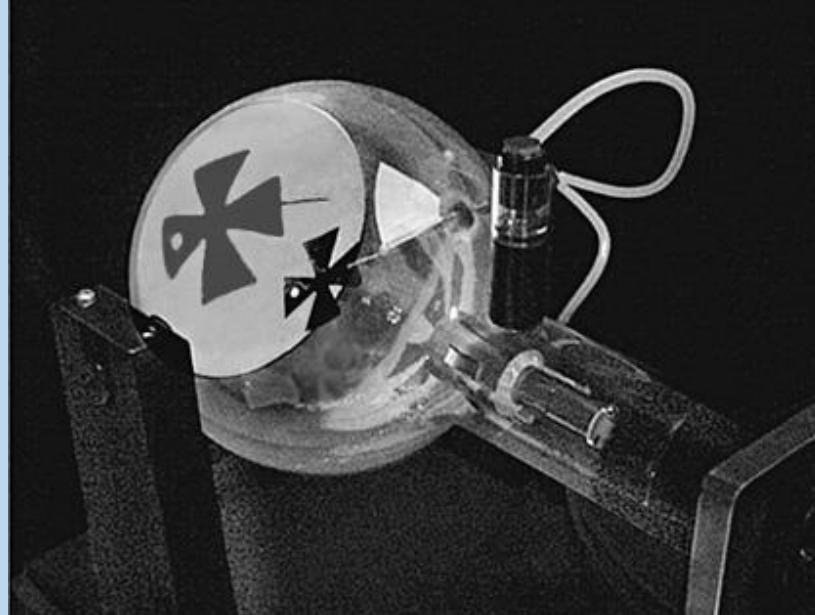
Az elektron, mint részecske

A katódsugárzás rejtélye

- A 19. század közepén a **gázok** vezetési jelenségeit is széles körben vizsgálták. A kisnyomású gázok nagyfeszültség hatására, **érdekes fényjelenségek közepette, elektromosan vezetővé váltak.**
- Még érdekesebb és rejtélyesebb volt viszont az, hogy a szinte tökéletes vákuum is elektromos vezetőnek bizonyult, amit **a katódból kiinduló sugárzás formájában** képzeltek el.
- **Csaknem fél évszázadon keresztül kutatták kiváló fizikusok a katódsugárzás rejtélyét,** de a sok nagyszerű eredmény mellé hibás mérések, és főként rossz következtetések is párosultak.

A katódsugarak egyenes vonalban terjednek

- Crookes 1871-ben olyan kisülési csövet szerkesztett, amelyben a **katódsugárzás terjedését tanulmányozta**.
- A sugárzás **egyenes vonalú terjedését bizonyítja**, hogy az útjába helyezett (fémből készült) máltai kereszt árnyéka megjelenik a sugárzás hatására fluoreszkáló üvegfalon.

Az elektron felfedezése

A katódsugárcső végét foszforeszkáló anyaggal vonják be. Ha ezt eltalálja a katódsugár, akkor ezen a helyen zöldesen világít.

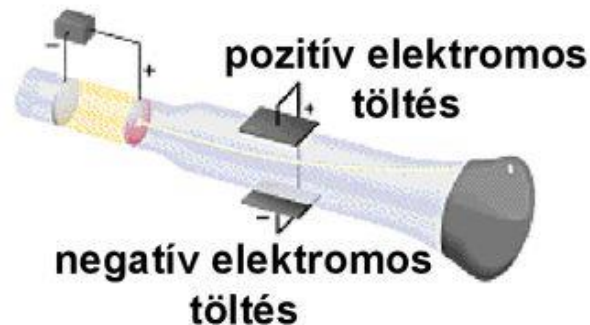
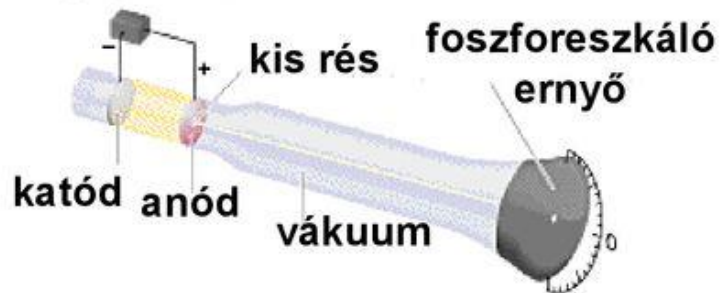

Joseph J. Thomson
(1856 – 1940)
fizikai Nobel-díj: 1906

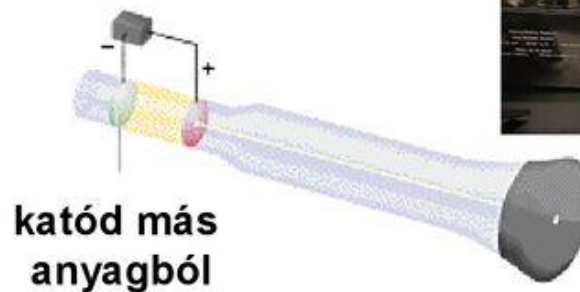
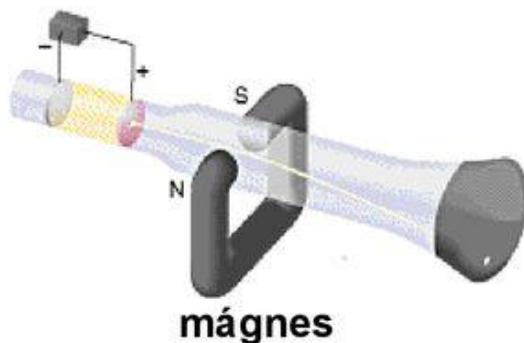
Thomson **kimutatta az elektront** fajlagos töltésének meghatározásával.

Elektromos térben a katódsugár eltérül
⇒ **töltéssel rendelkező részecskék**

feszültségforrás

Mágneses térben is eltérül ⇒

Newton: $F=ma$
Lorentz: $F=qv \times B$
 $q=ze$
 e : egységtöltés
 z : töltésszám

$$a = (z/m)ev \times B$$

$$m_e/e = 5,686 \cdot 10^{-12} \text{ kg/C}$$

Az útvonal **elektród anyagától független**
⇒ **mindig ugyanaz a részecske lép ki**

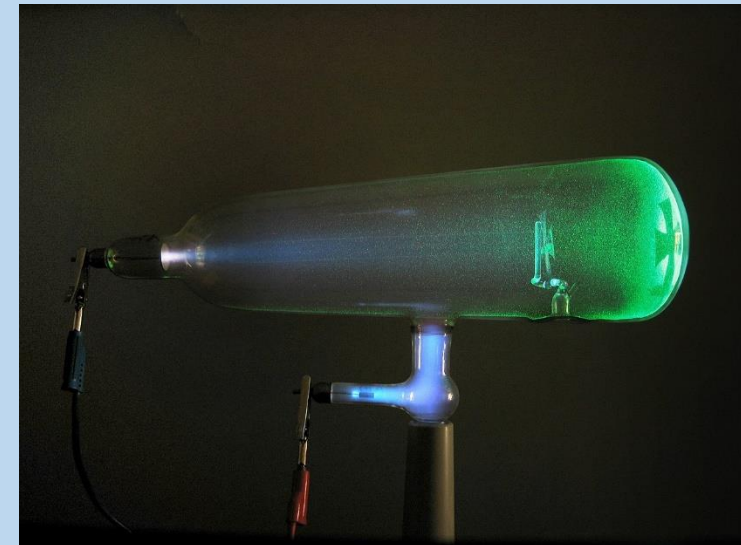
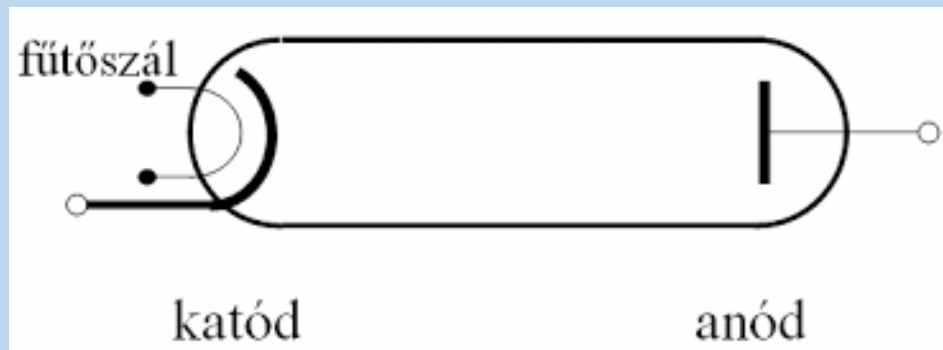

Elektron fajlagos töltése:
tömegének és töltésének
hányadosa: $\frac{m_e}{e}$

Ismertté vált: a katódsugár, elektronok nyalábja

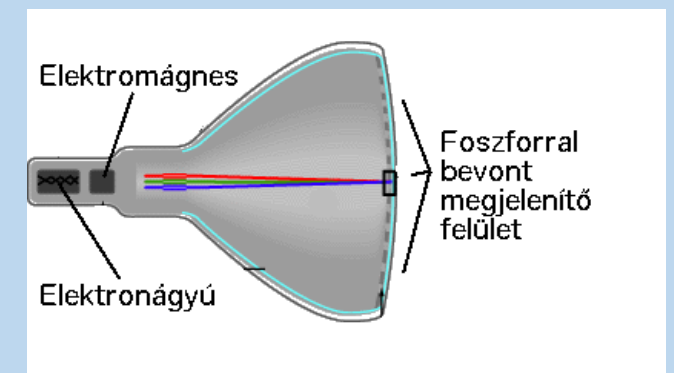
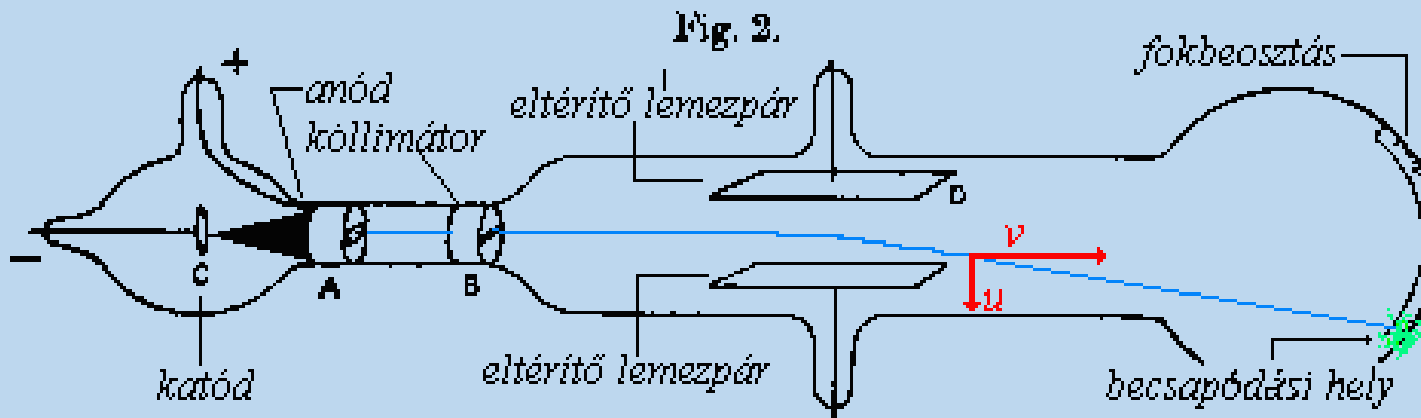
Vákuumban mozgó elektronsugár. Előállítására először nagy ritkítású gázkisülési csövet alkalmaztak, amelynek katódjából pl. **termikus emisszió** hatására **elektronok nyalábja** a **katódsugár** lép ki.

Azaz, amikor a katód anyagát melegítik, a **melegítés hatására elektronok lépnek ki a fémből**. Az így nyert elektronokat használják fel katódsugárcsőekben.

Katódsugárcső

- Az időben változó elektromos jelek láthatóvá tételére alkalmas elektroncső. Lényeges része a **világító lumineszkáló ernyő**, amely a felgyorsított elektronok becsapódásának hatására világít. Ilyen katódsugárcső volt a régi televíziók képcsöve is.
- Az ábrán Thomson rajza látható.

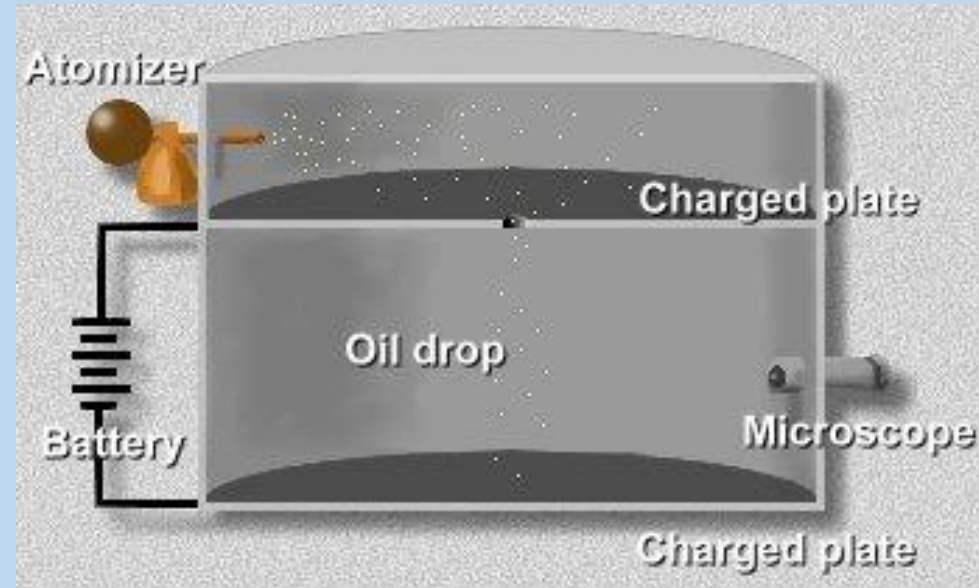

Millikan 1911-es mérése, az elemi töltés meghatározása

**Robert Andrews
Millikan** 1868-1953
Nobel-díj 1923-ban

Elektron töltése:
 $e = -1,6 \cdot 10^{-19} C$

$$q \cdot E = m \cdot g$$
$$q = \frac{m \cdot g}{E}$$

Az elektron töltése az úgynevezett elemi töltés (jele: e). Minden elektromosan töltött test töltése ennek az elemi töltésnek az egész számú többszöröse. Ezt bizonyította elektromosan töltött olajcseppek elektromos térben való mozgásának vizsgálata során.

Az elektron, mint hűtő

Fizikai Nobel díj 1937-ben az elektrondiffrakció kimutatásáért

A **diffrakció**, vagy **elhajlás** a fizikában egy olyan hullámtani jelenség, mely a hullám terjedése közben következik be, ha a hullámhosszával összemérhető méretű akadállyal találkozik. Az elektrondiffrakció kimutatása **az elektron hullámtermészetét igazolta.**

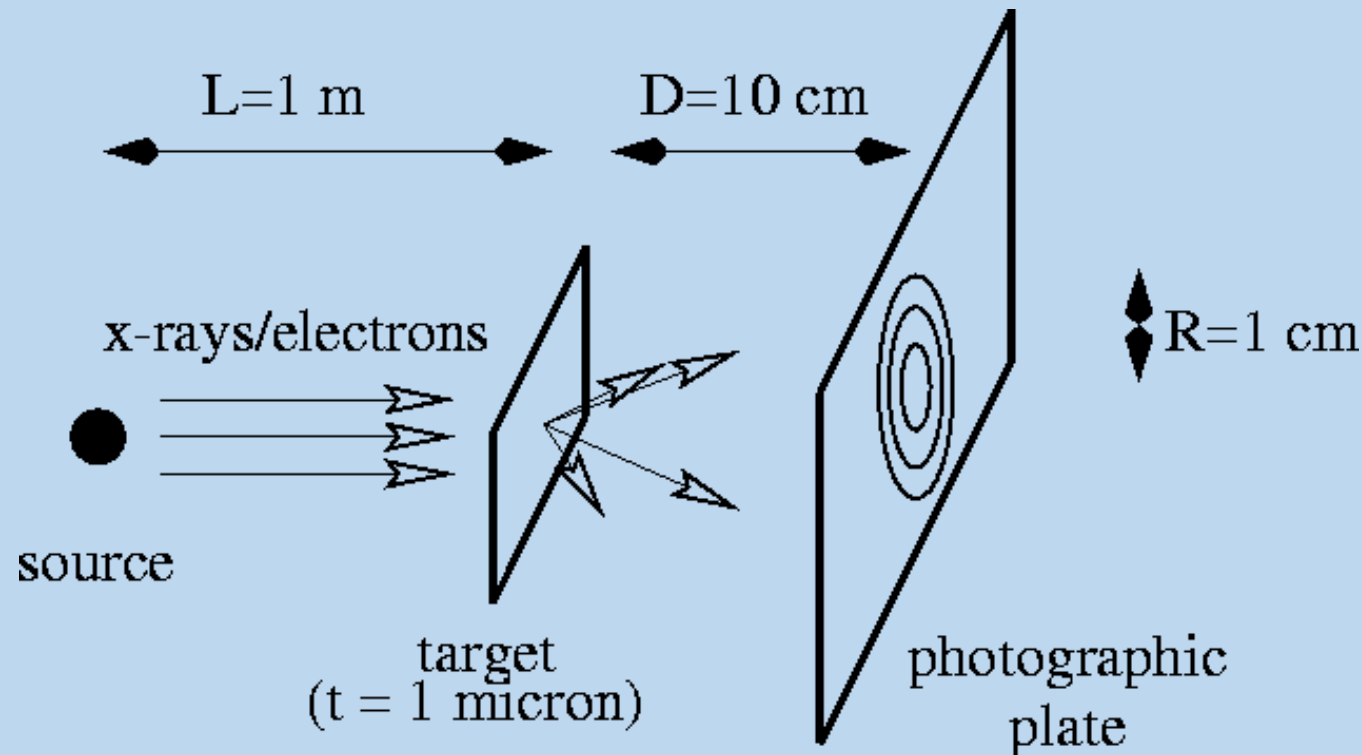
- **Clinton Joseph Davisson**
(1881-1958)
- Megosztott díj

- **George Paget Thomson**
(1892-1975)
- Megosztott díj

G.P. Thomson kísérlete

G.P. Thomson kísérlete volt az első tudatosan tervezett elektron - interferencia kísérlet. A kísérlet első változatát Thomson 1927-ben végezte el A. Reiddel közösen. Első kísérletükben 3900 és 16500 V között gyorsított elektronokat küldtek át $3 \cdot 10^{-8}$ m vastag celluloidrétegen, és fényképészeti lemezen rögzítették az **elektroninterferenciára utaló gyűrűket**. A fotókon szabad szemmel csak egy gyűrű volt látható, sugaraik 3 és 5 mm köztiek.

De Broglie 7. hercege, aki Nobel díjat kapott 1929-ben

Louis-Victor-Pierre-Raymond, de Broglie 7. hercege, akit általában **Louis de Broglie** néven ismerünk (1892 - 1987) Nobel-díjas francia fizikus.

- Albert Einstein és Max Planck munkásságára alapozta az **anyag hullám-részecske kettősségének elvét**: a de Broglie hipotézis szerint miszerint ***minden mozgó részecskéhez vagy objektumhoz tartozik egy hozzárendelt hullám.***
- Ezzel, a fény és az anyag fizikáját egyesítve teremtette meg a fizikában a ***hullámmechanikát***, amiért **1929-ben megkapta a fizikai Nobel-díjat.**
- Ennek egyik, látványos alkalmazása **az elektronmikroszkóp**, ami sokkal jobb felbontást ad az optikai mikroszkópnál, mivel az elektron hullámhossza a látható fényénél rövidebb.

Az elektron mint hullám

- De Broglie 1924-ben doktori értekezésében fejtette ki részletesen forradalmi elméletét az elektronhullámokról. Dolgozat mindössze 3 és fél oldalas volt!)
- Az elektron hullámhossza a Planck állandónak és lendületének a hányadosa

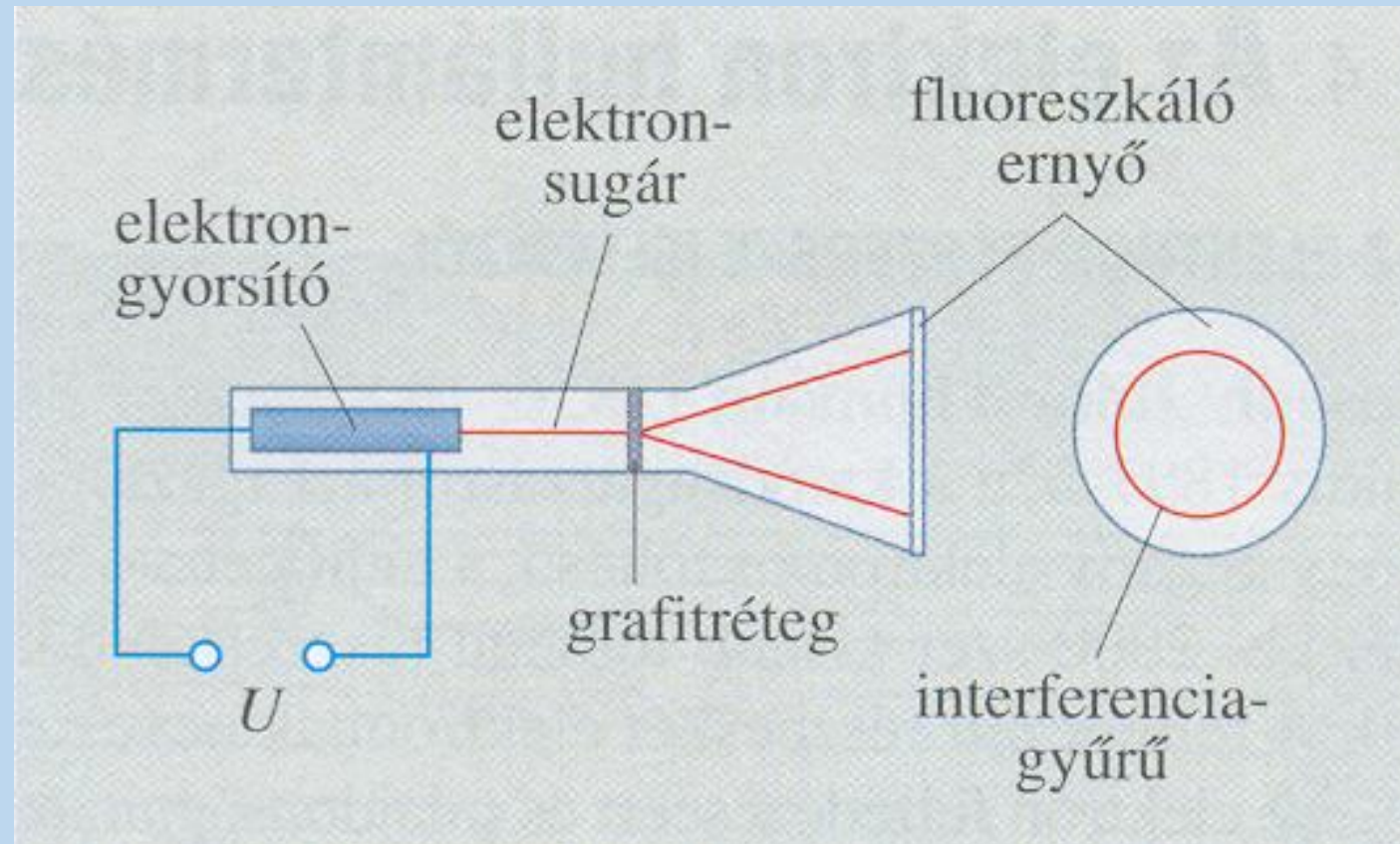

$$\lambda = \frac{h}{p} = \frac{h}{m_e \cdot v}$$

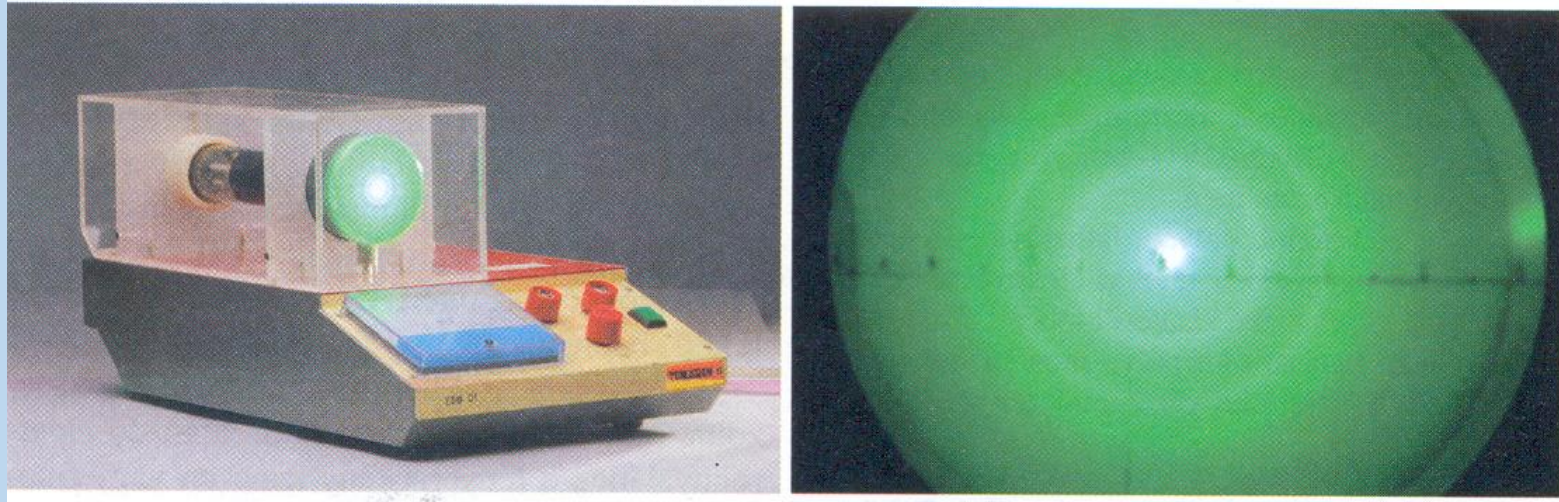
Minél gyorsabb az elektron, annál kisebb a hullámhossza.

Elektrondiffrakciós készülék, amely sok iskolában megtalálható

Elektrondiffrakciós készülék elvi összeállítása

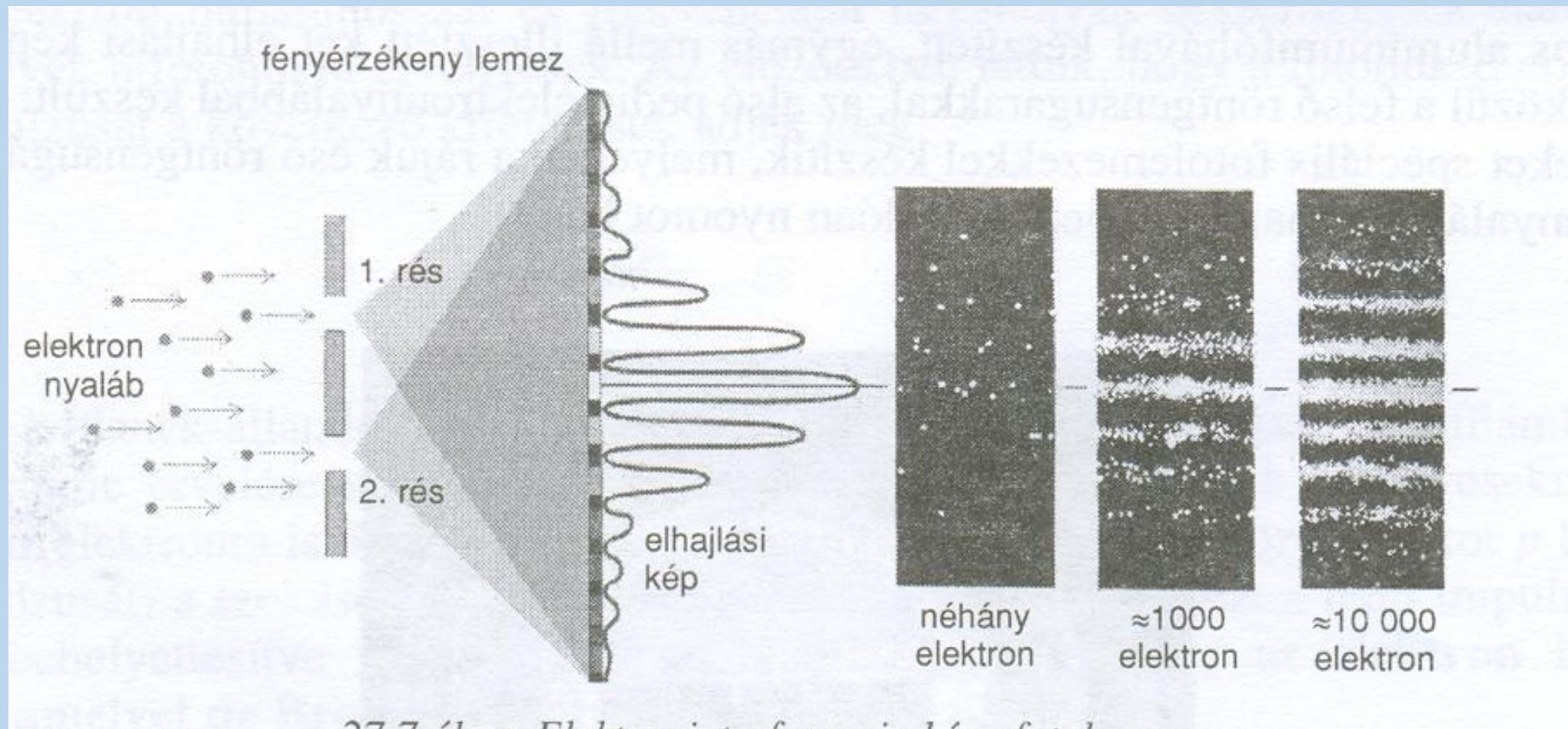

Elektrondiffrakciós készülék

- Az interferencia léte hullámok találkozását jelzi!
- A készülékben $L=11$ cm; a grafit rácsállandója $d=1,4 \cdot 10^{-10}$ m. Az elsőrendű interferenciagyűrű átmérője $h=3,4$ cm, ha 3000V gyorsító feszültséget alkalmaznak.
- A hullámhossz: $\lambda=dh/2L=2,2 \cdot 10^{-11}$ m.

Elektroninterferencia fotolemezen

Nem csak az elektronra igaz a részecske-hullám tulajdonság

- Az elektronok mozgását a newtoni mechanikával nem lehet leírni, mivel az elektronnak **egyszerre vannak hullám- és részecske tulajdonságai is**. *De Broglie* javaslatára a foton mintájára minden részecskéhez rendeltek egy hullámtulajdonságot is.
- Az **m** tömegű, **v** sebességgel mozgó, azaz **p = mv** impulzusú részecskéhez rendelhető egy ún. **anyaghullámhossz**, mely az:
- $\lambda = \frac{h}{p} = \frac{h}{m \cdot v}$ képlet alapján vezethető le.

Elektronmikroszkóp

Az izzókatódból kilépő elektronokat 10-100kV-al gyorsítják. A kondenzor lencse után párhuzamos nyaláb alakul ki. Az egész berendezést (a mintával együtt) vákuumba kell helyezni a levegő molekulákkal való ütközés elkerülése miatt. A minták elhelyezése zsilipezzel szokott történni.

